

1844.2

1844.2

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده حقوق

پایان نامه جهت دریافت درجه ی کارشناسی ارشد رشته حقوق بشر

عنوان:

اخلاق زیستی و حقوق بشر در اسناد بین المللی

دانشجو:

نجمه توکلی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر اردشیر امیر ارجمند

استاد مشاور :

جناب آقای دکتر سید محمد قاری سید فاطمی

۱۳۸۹ / ۷ / ۲۴

بهمن ۱۳۸۸

کتابخانه مرکزی شهید بهشتی
تبریز

۱۴۲۶۰۴

به پدر و مادر عزیز و همسر مهربانم

با سپاس بی نهایت از استادان گرانقدرم جناب آقای دکتر اردشیر امیر ارجمند و جناب آقای دکتر سید محمد قاری سید فاطمی که همواره در این راه یاریگر من بودند. و بی عنایات آنها این کار به سرانجام نمی رسید.

دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی

نام خانوادگی: توکلی	نام: نجمه
سال ورود: ۱۳۸۵	رشته تحصیلی: حقوق بشر
استاد راهنما: جناب آقای دکتر اردشیر امیر ارجمند استاد مشاور: جناب آقای دکتر سید محمد قاری سید فاطمی	تاریخ فراغت از تحصیل: بهمن ۱۳۸۸
عنوان پایان نامه: اخلاق زیستی و حقوق بشر در اسناد بین المللی	

چکیده

علوم زیستی در سال های اخیر پیشرفت های حیرت انگیزی داشته اند. این پیشرفت ها از جهتی نوید بخش حل مشکلات و مسائل مهمی در زندگی انسان ها می باشند و از جهت دیگر نگرانی هایی را در مورد کاربرد این علوم ایجاد می کند. اخلاق زیستی به بررسی مسائل اخلاقی ناشی از پیشرفت های اخیر در بیوتکنولوژی می پردازد. برای تحقق اصول اخلاق زیستی جهانی، نیازمند بررسی منابع مختلف و یافتن راه حل مناسبی برای این امر هستیم. حقوق بشر با توجه به مبانی و فلسفه و منابعی که دارد به عنوان سنت اخلاقی می تواند راه حل مناسبی باشد. حقوق بشر از جهات گوناگون می تواند بر مباحث اخلاق زیستی تأثیر گذار باشد. اخلاق زیستی و حقوق بشر دو رشته ای هستند که اغلب به طور جداگانه به آنها پرداخته می شود ولی اهداف مشابهی دارند و به دلایل متعددی، توسل به حقوق بشر برای برقراری هنجارهای جهانی در اخلاق زیستی ضروری است. توسل به فلسفه و متون اصلی حقوق بشر به عنوان مبانی اسناد اخلاق زیستی امری قابل توجه است که باید مورد بررسی بیشتری قرار بگیرد و این موضوع در خصوص اسناد اخلاق زیستی موجود مورد انتقادات جدی قرار گرفته است. کرامت انسانی به عنوان فصل مشترک اخلاق زیستی و حقوق بشر، موقعیت مهمی را در اسناد بین المللی اخلاق زیستی و اسناد بین المللی حقوق بشری دارد. در سطح بین المللی، برخی از سازمان های بین المللی، در حیطه اخلاق زیستی و حقوق بشر، فعالیت هایی داشته اند و اسنادی را به تصویب رسانده اند.

در نوشتار حاضر، به بررسی ارتباط اخلاق زیستی و حقوق بشر پرداخته شده است و برخی از اسناد بین المللی در این حیطه مورد تحلیل قرار گرفته اند. در نهایت به نظر می رسد به اسناد بین المللی موجود در زمینه اخلاق زیستی انتقادات جدی وارد است. چرا که این اسناد در طبقه بندی و تبیین اصول پیشنهاد شده خود قصور نموده اند و همچنین در توجیه اینکه بنیادین نامیدن اصطلاحات کلیدی که به صورت بالقوه بحث بر انگیز و قابل مناقشه هستند چه معنایی می دهد، کوتاهی نموده اند. البته شاید بتوان اسناد بین المللی اخلاق زیستی را به عنوان یک گفتمان عمومی که خلاصه نظریات موجود در زمینه اخلاق زیستی است در نظر گرفت.

کلید واژه: اخلاق زیستی - حقوق بشر - کرامت انسانی - اسناد بین المللی - یونسکو

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
بخش اول: مبانی و مفاهیم اخلاق زیستی و حقوق بشر	۷
فصل اول: اخلاق زیستی ، تعریف، اصول و مبانی	۸
گفتار اول: تحلیل مفهومی اخلاق زیستی	۸
بند اول: تعریف اخلاق زیستی	۸
بند دوم: اخلاق زیستی و اخلاق پزشکی	۱۰
بند سوم : طبیعت دو گانه اخلاق زیستی	۱۲
بند چهارم: ایمنی زیستی	۱۶
بند پنجم: به ثبت رساندن اکتشافات زیستی	۱۷
گفتار دوم: اصول و مبانی اخلاق زیستی	۱۸
بند اول: اصول اخلاق زیستی	۱۸
۱. احترام به خود مختاری	۱۹
۲. اصل نازیانمندی	۲۰
۳. اصل سود مندی	۲۲
۴. اصل عدالت	۲۳
بند دوم : عوامل شکل گیری اخلاق زیستی	۲۵
۱. تولید داروهای جدید برای کنترل عفونت ها	۲۵
۲. گسترش و ارائه مدل‌های تحقیقی برای پزشکی	۲۵
۳. تخصصی شدن پزشکی	۲۶
بند سوم : رویکرد های اصلی در اخلاق زیستی	۲۸
۱. رویکرد مبتنی بر اصول	۲۸
۲. رویکرد قاعده مطلق	۳۲
۳. رویکرد فایده گرایی	۳۳
۴. رویکرد مبتنی بر فضیلت	۳۴
فصل دوم : حقوق بشر، تعریف، مبانی و تاریخچه	۳۶

۳۶	گفتار اول: تحلیل مفهومی حقوق بشر
۳۶	بند اول: تعریف حقوق بشر
۳۸	بند دوم: رویکرد های موجود در تبیین مفهوم حق
۳۸	۱. رویکرد سود مدار
۴۲	۲. رویکرد گزینش مدار
۴۳	بند سوم: فلسفه حقوق بشر: منزلت انسان
۴۴	گفتار دوم: بررسی اجمالی تاریخچه نهضت حقوق بشر
۴۴	بند اول: دوران پیش از تشکیل سازمان ملل متحد
۴۹	بند دوم: دوران پس از تشکیل سازمان ملل متحد
۵۴	بخش دوم: بررسی اخلاق زیستی و حقوق بشر در پرتو اسناد بین المللی
۵۵	فصل اول: ارتباط اخلاق زیستی و حقوق بشر
۵۵	گفتار اول: اخلاق زیستی و حقوق بشر
۵۵	بند اول: رابطه اخلاق زیستی و حقوق
۵۷	بند دوم: قواعد اخلاقی و موازین حقوقی
۵۹	بند سوم: بررسی تشابهات اخلاق زیستی و حقوق بشر
۶۱	بند چهارم: تولد دوباره اخلاق زیستی و حقوق بشر در دهه ۱۹۷۰
۶۳	گفتار دوم: نقش غالب حقوق بشر در اخلاق زیستی
۶۳	بند اول: ضرورت توسل به حقوق بشر
۶۷	بند دوم: جهانی شدن، اخلاق زیستی و حقوق بشر
۷۱	بند سوم: ارزش، اهمیت و محدودیت های چهارچوب حقوق بشر
۷۵	بند چهارم: انتقادات وارد بر استفاده از دیدگاه حقوق بشر در اخلاق زیستی
۷۸	فصل دوم: کرامت انسانی، فصل مشترک اخلاق زیستی و حقوق بشر
۷۸	گفتار اول: جایگاه کرامت در مباحث اخلاق زیستی
۷۸	بند اول: دیدگاههای اخلاقی راجع به کرامت انسانی
۸۱	بند دوم: کرامت انسانی، اصل غالب اخلاق زیستی جهانی
۸۲	بند سوم: مفهوم کرامت در اسناد بین المللی
۸۵	بند چهارم: کرامت و احترام
۸۷	بند پنجم: نقشهای مختلف کرامت انسانی در اخلاق زیستی
۹۲	گفتار دوم: کرامت انسانی در اسناد اخلاق زیستی و حقوق بشر بین الملل

۹۳ بند اول : اعلامیه جهانی ژنوم انسانی و حقوق بشر
۹۴ بند دوم : کنوانسیون حقوق بشر و زیست دارویی
۹۵ بند سوم : اعلامیه جهانی اخلاق زیستی و حقوق بشر
۹۸ بخش سوم : جایگاه اخلاق زیستی در قلمرو حقوق بشر بین الملل
۹۹ فصل اول: بررسی اقدامات بین المللی در مورد اخلاق زیستی و حقوق بشر
۹۹ گفتار اول : کمیته های اخلاق زیستی
۹۹ بند اول : کمیته های ملی اخلاق زیستی
۱۰۰ بند دوم : کمیته های اخلاق در علوم فناوری
۱۰۲ بند سوم : نقش کمیته های اخلاقی
۱۰۳ ۱. پاسخگویی به نیاز های سلامتی منطقه ای
۱۰۳ ۲. دسترسی به درمان
۱۰۴ ۳. نظارت بر طرح های تحقیقاتی
۱۰۵ گفتار دوم : فعالیت های سازمان های بین المللی
۱۰۵ بند اول : یونسکو
۱۰۶ بند دوم : سازمان بهداشت جهانی
۱۰۹ بند سوم : سازمان جهانی کار
۱۱۱ فصل دوم : تحلیل انتقادی برخی از اسناد بین المللی اخلاق زیستی
۱۱۱ گفتار اول : اسناد منطقه ای
۱۱۱ بند اول : کنوانسیون حقوق بشر و زیست پزشکی
۱۱۴ بند دوم : حقوق مورد حمایت کنوانسیون
۱۱۵ بند سوم : تحلیل انتقادی کنوانسیون اروپایی اخلاق زیستی
۱۱۵ ۱. ارجاع به حقوق بشر
۱۱۸ ۲. رضایت
۱۱۸ ۳. ترس از پیشرفت در زمینه ژنتیک
۱۲۰ گفتار دوم : اسناد جهانی
۱۲۰ بند اول : بیانیه هلسینکی
۱۲۲ بند دوم : اعلامیه جهانی اخلاق زیستی و حقوق بشر یونسکو(۲۰۰۵)
۱۲۳ ۱. تولد اعلامیه یونسکو
۱۲۴ ۲. تحلیل هنجاری اعلامیه یونسکو

۳. مفهوم " بنيادي " در اعلاميه يونسكو ۱۲۹
۴. اعلاميه جهاني اخلاق زيستي و حقوق بشر به عنوان گفتمان عمومي .. ۱۳۵
- نتيجه گيري ۱۳۷
- فهرست منابع ۱۴۳

پیشرفت دانش بشری، همواره امری مثبت است؛ لیکن این بدین معنا نیست که این حیطة خالی از مشکل می باشد. همواره در پی رشد و پیشرفت دانش و تکنولوژی مشکلات و مسایلی نیز به وجود آمده است. تحولات جدید زیست پزشکی همواره مسائل نوظهوری را با خود به همراه دارد که سالها طول می کشد تا نظام های اجتماعی، خود را با آن هماهنگ سازند و مشکلات و تعارضات را حل نمایند.

"بیو تکنولوژی" یا "فناوری زیستی" از عمری طولانی برخوردار نیست و در حقیقت از نیمه دوم قرن بیستم به این سو به دلیل رشد حیرت انگیز علوم زیستی به ویژه علم ژنتیک و استفاده کاربردی از آن در فرآیندها و نظام های زیستی، شکل و اوج گرفته است.^۱ به دلیل اثرات شگرفی که این فناوری بر زندگی انسان، حیوان و گیاه می گذارد، زمینه بروز مشکلات و مسائل جدی برای انسان گردیده است.

توسعه دانش و تکنولوژی، موجب توسعه حیرت آور قدرت دستکاری انسان در تمامی فرآیندهای طبیعی گردیده است. این دستکاری به ویژه با رشد علم ژنتیک و پیشرفت سریع تکمیل نقشه کدهای ژنتیک انسان و برخی از حیوانات، دیگر محدود به گیاهان یا حیوانات نیست و اکنون به فرآیند ایجاد و رشد انسان نیز سرایت کرده است.^۲

دانش و تکنولوژی مزبور انجام اقدامات بی شماری را بر روی انسان ممکن ساخته است که پیشتر ناشدنی تصور می شد. این اقدامات از مرحله انعقاد نطفه تا لحظه مرگ را شامل می شود. برای مثال می توان به لقاح مصنوعی، انتقال نطفه به رحم دیگر، دستکاری ژنتیکی، سقط جنین در مراحل مختلف، تولید و

^۱راسخ،محمد، بیوتکنولوژی و انسان، مسائل و دیدگاه ها، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۰، ص ۱۳
^۲همان ص ۱۴

پیوند سلول پایه ، شبیه سازی ، پیوند عضو ، انواع مرگ آسان و حتی کنترل و تغییر رفتار انسانی از طریق دستکاری های ژنتیکی^۳ اشاره کرد .^۴

موضوع مزبور، دارای جهات و جوانب گوناگون است و به همین دلیل از جهات گوناگون و با دیدگاههای متفاوت، می توان آن را مورد بحث و بررسی قرار داد . و به دلیل اینکه دارای ابعاد گوناگون است، بررسی و پاسخ به مسائل مرتبط، تنها از یک دیدگاه و منظر ممکن نمی باشد . ما در این نوشتار دیدگاه اخلاقی و دیدگاه حقوق بشری را مورد بررسی قرار می دهیم .

موضوعات برآمده از بیو تکنولوژی، اساساً موجب شکل گرفتن رشته جدا گانه ای در اخلاق و تئوری های اخلاقی تحت عنوان اخلاق زیستی^۵ گردیده است . جنبه حقوقی و به صورت خاص جنبه حقوق بشری مسائل مزبور نیز بسیار گسترده است و تقریباً می توان گفت تمامی آنها را در بر می گیرد . مسائلی همچون مسائل مربوط به حق حیات ، رضایت ، حق محرمانگی اطلاعات بیمار و ...

اخلاق زیستی، حوزه نسبتاً جدیدی است که می توان آن را مطالعه نظام مند ابعاد اخلاقی، شامل بینش ها ، تصمیمات ، رفتار ها و سیاست های اخلاقی ، علوم زیستی و مراقبت های بهداشتی و به کار گیری انواعی از روش های شفاهی اخلاقی در فضایی میان رشته ای تعریف کرد^۶ . به هر حال، اخلاق زیستی ، اصطلاحی است که به منظور دستیابی به تعریفی روشن از آن ابتدا لازم است توضیحاتی پیرامون این واژه ارائه گردد :

۱. واژه اخلاق زیستی از این منظر که بر علم خاصی اطلاق می گردد ، سابقه و پیشینه طولانی ندارد و به اواخر دهه ۱۹۶۰ و اوایل دهه ۱۹۷۰ باز می گردد . البته باید توجه داشت که برخی موضوعات و

^۳ See, for instance, Murphy et al , " Experimental Gene Interaction Studies with SERT Mutant Mice as Models for Human Polygenic and Epistatic Traits and Disorders "

^۴ راسخ، محمد، همان ص ۱۷

^۵ Bioethics

^۶ محقق داماد، سید مصطفی، عبدالعزیز ساشادینا ، محمود عباسی ، در آمدی بر اخلاق زیستی ، تهران، مؤسسه فرهنگی حقوقی سینا ، چاپ اول ، تابستان ۱۳۸۸ ، ص ۹

مسائلی که امروزه رکن ثابت مباحث اخلاق زیستی را تشکیل می دهند ، در گذشته جزئی از مباحث اخلاق پزشکی^۷ بوده اند . اما به مرور زمان و با گسترش سریع و بی وقفه ی فن آوری های نوین در عرصه زیستی و تداوم و استمرار پر شتاب آن در سال های پایانی قرن بیستم و آغاز هزاره سوم ، اخلاق زیستی و مسائل و مباحث خاص آن از اخلاق پزشکی منتزع و منفک گردید .^۸

۲. در معادل سازی واژه بیو اتیکس ، اختلاف نظرانی به چشم می خورد و در یک جمع بندی کلی دو معادل فارسی برای آن توسط اندیشمندان این حوزه، استعمال شده است . برخی واژه اخلاق پزشکی را کماکان بهترین معادل برای آن دانسته اند و استدلال آنها هم این است که بسیاری از مباحث مطرح در اخلاق پزشکی و اخلاق زیستی با یکدیگر هم پوشانی دارند .

اما این دسته از پژوهشگران روشن نساخته اند که اگر بیو اتیکس همان اخلاق پزشکی است ، چرا این واژه جدید مطرح و به عنوان دانشی جدید به دنیا معرفی شده است . تا آنجا که در سال ۱۹۷۹ اولین دائرة المعارف آن تحت عنوان Encyclopedia of Bioethics تدوین شد و در سال ۱۹۹۸ ویراست دوم و در سال ۲۰۰۵ ، ویراست سوم آن به چاپ رسید . ولی در مقابل ، اکثریت نویسندگان فارسی زبان ، واژه اخلاق زیستی را به عنوان معادلی برای بیو اتیکس مطرح کرده اند . از نظر تحت الفظی نیز این واژه با واژه لاتین آن کاملاً مطابقت دارد . و ما هم به تبعیت ، از واژه اخلاق زیستی برای معادل سازی در این رساله استفاده می نمائیم.

اخیراً مطالب زیادی در خصوص جهانی شدن اخلاق به رشته تحریر در آمده است . مبحثی از آن به عنوان افزایش تعامل میان کشورها یاد می شود . زمانی که نیازمند توجه به اخلاق در سطح جهانی می شویم ، مهم است بدانیم که چه منابعی در مسیحیت ، اسلام ، یهودیت ، بودائیسیم ، لیبرالیسم ، حقوق طبیعی ، کنفوسیوس گرایی و فمینیسم در دست داریم ؟ ما در دنیایی زندگی می کنیم که در آن جوامع و ملل در

⁷ Medical Ethics

⁸ Encyclopedia of ethics, Bioethics entry. 2001.

جستجوی رهنمود های اخلاقی موجود در ادیان و سنت های فرهنگی مختلف می باشند . و از آنجا که در تمامی این سنت ها، عناصری وجود دارد که تمام ادیان ، فرهنگ ها و کشورها را به همکاری و تعامل بیشتر با یکدیگر تشویق می کند و بر هنجارهای متعارض و اقدامات اجتماعی ناسازگار که این نوع همکاری را دشوار می سازند می تازد ؛ لذا ممکن است بین طرفداران سنت های مختلف، تعارض هایی رخ دهد . پر واضح است که امروزه در اکثر سنت ها تلاش برای اعمال ارزش های خود بر دیگران ، کاری غیر قانونی و غیر واقع بینانه است . گزینه دیگر تعریف یک گفتمان اخلاقی کاملاً جدید است که منحصرأ از یکی از سنت های اخلاقی تاریخی، گرفته نشده و صرفاً به قصد طرح بحث های میان فرهنگی پیشنهاد شده است . البته این سنت، یکی از اهداف حقوق بشر بین المللی است که توسط سازمان ملل متحد مقرر شده است .

این رویکرد تا جایی پیش رفته است که امروزه از آن به عنوان " سنت اخلاقی " یا حد اقل اصل اخلاقی سنت گسترده حقوق بین الملل یاد می کنند . و همچون هر آیین دیگری ، این آیین از " متون رسمی " خاصی به ویژه اعلامیه جهانی و معاهده ی بین المللی حقوق بشر که در سال ۱۹۶۶ به تصویب رسید بر خوردار است .^۹ انتشار جهانی و قابل توجه ایده حقوق بشر از سال ۱۹۴۸ ، نشانگر این نکته است که پتانسیل فراوانی در این دیدگاه نهفته است . حقوق بشر به شیوه های گوناگون می تواند به عنوان معیار طلایی در مباحث اخلاقی بین المللی به کار گرفته شود .

در مورد مسائل و موضوعات اخلاق زیستی بحث ها و مطالعات فراوانی انجام گرفته است و همچنین در مورد حقوق بشر. این مطالعات، سابقه تحقیق را شکل می دهند. اما ارتباط این دو و به خصوص بررسی این مقوله در اسناد بین المللی موضوع این نوشتار است.

^۹ Kymlicka , Will, *Introduction the Globalization of Ethics*, 2005, p2

دلیل انتخاب این موضوع، آنچنانکه در بالا بیان گردید، نیروی بالقوه فراوانی است که در دیدگاه حقوق بشر نهفته است و می تواند مبنایی برای ترقی و پیشرفت مباحث اخلاق زیستی قرار گیرد، و هرچه بیشتر در جهت ایده آل نمودن اصول و مباحث اخلاق زیستی به کار گرفته شود. هدف از این تحقیق نشان دادن این مسأله است که انتخاب گزینه حقوق بشر به عنوان مبنایی برای اخلاق زیستی، با توجه به دلایلی که در طی تحقیق، بدان ها پرداخته می شود، می تواند مطلوب تر از گزینه های دیگر باشد.

این تحقیق به دنبال پاسخ به سه سؤال اصلی است :

۱. آیا حقوق بشر می تواند مبنای مناسبی برای تدوین اسناد بین المللی اخلاق زیستی باشد؟
 ۲. آیا در تدوین اسناد بین المللی اخلاق زیستی، به مبانی و فلسفه حقوق بشر توجه شده است؟
 ۳. با توجه به اسناد بین المللی اخلاق زیستی و حقوق بشر، جایگاه کرامت انسانی، چگونه است؟
- فرضیاتی که مبنای این تحقیق بوده اند عبارتند از :

۱. حقوق بشر، می تواند مبنای مناسبی برای تدوین اسناد بین المللی اخلاق زیستی باشد.
۲. در تدوین اسناد بین المللی اخلاق زیستی به مبانی و فلسفه حقوق بشر توجه شده است.
۳. با توجه به اسناد بین المللی اخلاق زیستی و حقوق بشر، کرامت انسانی مقوله مهمی در این دو گفتمان محسوب می شود. و شاید بتوان گفت محوری ترین اصل این اسناد است.

این نوشتار، سه بخش دارد. بخش اول که با عنوان در آمدی بر اخلاق زیستی و حقوق بشر، می باشد، در فصل اول به اخلاق زیستی پرداخته شده است و تعریف آن و اصول و مبانی اخلاق زیستی، مورد بررسی قرار گرفته است. و در فصل دوم به حقوق بشر، تعریف، تاریخچه و رویکرد های موجود، به صورت اجمالی پرداخته شده است.

بخش دوم با عنوان بررسی اخلاق زیستی و حقوق بشر در پرتو اسناد بین المللی، می باشد که فصل اول آن با عنوان ارتباط اخلاق زیستی و حقوق بشر در پرتو اسناد بین المللی است و در فصل دوم به کرامت

انسانی ، که مقوله مشترک این دو گفتمان است، پرداخته شده است و جایگاه کرامت انسانی در مباحث اخلاق زیستی و اسناد بین المللی اخلاق زیستی و حقوق بشر مورد بررسی قرار گرفته است. . در بخش سوم به بررسی اقدامات جهانی و اسناد مربوطه می پردازد . لازم به ذکر است که موضوعات مرتبط با اخلاق زیستی ، شامل تعداد بسیار زیادی از مباحث می گردد و اسناد مربوط به این موضوعات نیز به همین گونه است. لکن شایان توجه است که تحقیق حاضر ، تنها به بیان یک چارچوب کلی در خصوص اخلاق زیستی و حقوق بشر پرداخته است. و اخلاق زیستی را به صورت کلی مورد توجه قرار داده و قصد ورود به مباحث و موضوعات جزئی مرتبط با اخلاق زیستی را نداشته است. لذا در این بخش، ضمن بیان فعالیت های برخی از سازمان های بین المللی ، برخی از اسناد مهم در این زمینه را تحلیل نموده و مورد مطالعه اجمالی قرار می دهد.

بخش اول

مبانی و مفاهیم اخلاق زیستی و حقوق بشر

فصل اول : اخلاق زیستی، تعریف، اصول و مبانی

برای ورود به بحث اصلی ، لازم است در ابتدا بررسی اجمالی پیرامون خود مسأله اخلاق زیستی انجام گیرد و مفهوم اخلاق زیستی روشن شود. بدین منظور، در این فصل یک تحلیل مفهومی از اخلاق زیستی ارائه گردیده است و اصول و مبانی آن بیان شده و رویکرد های اصلی در این موضوع مورد بررسی اجمالی قرار گرفته است.

گفتار اول : تحلیل مفهومی اخلاق زیستی

بند اول - تعریف اخلاق زیستی

اصطلاح اخلاق زیستی، برای اولین بار در نوشته های چاپی در ۱۹۷۰، توسط رنسلر پاتر^{۱۰}، زیست شناس و سرطان پژوه آمریکایی، در معنای " علم بقا"^{۱۱} به معنای بوم شناختی آن برای اشاره به حوزه ای جدید از تحقیق میان رشته ای به کار رفت که هدف آن حفظ زیست کره زمین و در نتیجه بقای انسان و بهبود کیفیت زندگی او بود. به گفته رنسلر، اخلاق زیستی " رشته ای است که دانش زیست شناختی را با دانش نظام ارزش های انسانی ترکیب می کند."^{۱۲} اصطلاح اخلاق زیستی مدتی کوتاه پس از پاتر، توسط یک فیزیولوژیست و متخصص زایمان دانمارکی که در واشنگتن کار می کرد به نام اندره هلگرز^{۱۳} به کار رفت. کلمه bioethics متشکل از دو ریشه یونانی bio به معنای زندگی (حیات) و ethic به معنای اخلاق است. در مورد تعریف اخلاق زیستی نظرات گوناگونی وجود دارد.

^{۱۰} Rensselaer potter

^{۱۱} Science of survival

^{۱۲} پور محمدی، علی، مبانی فلسفی اخلاق زیستی، تهران، موسسه فرهنگی حقوقی سینا، انتشارات حقوقی، چاپ اول، تابستان ۱۳۸۷ ص ۳۸

^{۱۳} Andre hellegers

برای مثال "دپارتمان اخلاق زیستی دالهوسی" اخلاق زیستی را به عنوان "تحلیل انتقادی موضوعات اخلاقی در حوزه بهداشت و سلامتی" تعریف می کند.^{۱۴}

در دایرهٔ المعارف اخلاق زیستی، موضوع اخلاق زیستی بررسی موضوعات اخلاقی ناشی از کاربردهای رشته های زیست شناختی عنوان شده است. این رشته ها شامل پزشکی، پرستاری و سایر حرفه های مراقبت بهداشتی، از جمله دامپزشکی، علوم پزشکی و سایر علوم زیستی است. از جمله علوم زیست محیطی، جمعیت شناسی و علوم اجتماعی. به این ترتیب، حوزه سنتی اخلاق پزشکی هم، زیر مجموعه اخلاق زیستی نوین قرار می گیرد.

اخلاق زیستی در تعریفی محدود، رشته ای است که به مسائل اخلاقی جدید ناشی از پیشرفت های اخیر در بیوتکنولوژی، به خصوص پیشرفت در چهارحوزه هم پوشان مربوط می شود: تکنولوژی های تولید مثل، تکنولوژی های مربوط به مهندسی ژنتیک، ژن درمانی و کاربرد های انسانی تکنولوژیک شبیه سازی. اما در تعریف گسترده، اخلاق زیستی، همه مسائل اخلاقی، اجتماعی، سیاسی و ... را در بر می گیرد که به طور عام از علوم زیستی نشأت می گیرند. در این صورت، اخلاق محیط زیستی و اخلاق رفتار با حیوانات هم جزئی از اخلاق زیستی محسوب می شوند.

در بند ۱۷ یادداشت توضیحی اجلاس بین المللی کارشناسان برای تهیه متن پیش نویس اعلامیه هنجارهای جهانی اخلاق زیستی، که بعد ها تبدیل به اعلامیه حاضر اخلاق زیستی و حقوق بشر شد، نیز تعریفی از اخلاق زیستی وجود دارد. مطابق این تعریف " اخلاق زیستی یک زمینه نظام مند، کثرت گرا و میان رشته ای تحقیق است که مستلزم مسائل اخلاقی نظری و عملی مطرح شده توسط پزشکی و علوم

^{۱۴} پور محمدی، علی، همان، ص ۳۹

مربوط به حیات به گونه ای است که بر موجودات انسانی و رابطه بشریت با حیات در کره زمین اعمال می شود^{۱۵}

در واقع، اخلاق زیستی خطرات و محسنات حاصل از تاثیر فناوریهای نوین بر سلامت و حیات بشر را ارزیابی می کند. به بیان دیگر اخلاق زیستی به مجموعه ای از تفکرات، تعهدات، اصول و خط مشی هایی اطلاق می شود که حدود مجاز آزمایش ها و تجربه های ژنتیکی قابل انجام بر روی موجودات زنده را از نقطه نظر مسائل اخلاقی مورد سنجش و ارزیابی قرار می دهد. برخی از محققین در بیان مفهوم اخلاق زیستی، مراحل زیر را برای آن بر شمرده اند:

اخلاق زیستی توصیفی: به مفهوم نوع نگاه مردم به زندگی است. اخلاق زیستی در وهله اول از توجه انسان و احترام او به جسم و جان خویش آغاز شده است.

اخلاق زیستی بینشی: اشخاص به لحاظ پیشرفت این حق را پیدا کرده اند که حقوق و تکالیف خود و دیگران را در مقابل هم متذکر شوند.

اخلاق زیستی تعاملی: به مفهوم بحث در مورد دو مفهوم فوق الذکر در میان افراد اجتماع است^{۱۶}.

بند دوم _ اخلاق زیستی و اخلاق پزشکی

برخی معتقدند که اخلاق زیستی ترجمه رسایی از Bioethics نیست. با این عبارت بیشتر "چگونه زندگی کردن" به ذهن خطور می کند. اخلاق پزشکی را معادل Bioethics می دانند. بدین ترتیب استدلال می کنند که اکثر مباحث مطرح در Bioethics همان مباحث مطرح در حوزه Medical Ethics است و آن درصد کمی هم که مستقیماً به این حوزه ربطی ندارد، به طور غیر مستقیم به آن

¹⁵ First intergovernmental meeting of experts finalizing a Draft Declaration on Universal Norms on Bioethics UNESCO Head quarters 4-6.April 2005

¹⁶ السان، مصطفی، اصول اخلاق زیستی، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۴۵، بهار و تابستان ۱۳۸۶، ص ۱۵۹

مربوط می شود؛ و اگر عبارت اخلاق پزشکی را در نظر بگیریم، ابتدا اخلاق و سپس پزشکی را توضیح می دهیم. اینکه اخلاق چیست؟، یکی از مسائل مناقشه بر انگیز است و یکی از اختلاف نظر های جدی امروزی در فلسفه اخلاق، بحث Objective یا Subjective بودن اخلاق یا به عبارت دقیق تر، Realism یا Anti-Realism است.

Realism سه جنبه دارد: وجود شناختی (Onto logic)، معرفت شناختی (Epistemologic)، و معنا شناختی (Semantic)، به لحاظ وجود شناختی، رئالیست ها به وجود واقعیت اخلاقی، مستقل از فاعل شناسایی اعتقاد دارند. به لحاظ معرفت شناختی، در این نحله برای فاعل شناسایی، قدرت کشف این واقعیت مستقل در نظر گرفته می شود، و سر انجام به لحاظ سمنتیک از جنبه تصویری، مفاهیم اخلاقی دال بر واقعیت های خارجی دانسته می شوند و از جنبه تصدیقی گزاره های اخلاقی صادق یا کاذب شمرده می شوند.^{۱۷}

در مجموع سابقه اخلاق زیستی و خاستگاه زمانی و مکانی آن بستگی به تعریفی که از آن ارائه می دهیم دارد:

۱. اگر اخلاق زیستی را به نوعی فلسفه یا اخلاق در مورد مرگ و حیات تعریف کنیم، در هر منطقه ای از جهان، از دوران باستان، در این مورد نوشته های مختلفی وجود دارد. از این دیدگاه " اخلاق زیستی "، نسخه معاصر فلسفه یا اخلاقیت مرگ و زندگی است.

۲. اگر اخلاق زیستی را معادل اخلاق پزشکی قرار دهیم، انواع ایده ها در مورد اخلاقیات پزشکی، در کشور ها و سنت های فکری مختلف وجود دارد. چه سنت اروپایی، چه سنت های چینی، اسلامی، هندو، یهودی و ...

^{۱۷} میانداری، حسن، قلمروهای اخلاق زیستی، خرد نامه همشهری، شماره ۲۴